

А. А. Акушэвіч (Мінск)

НОВАЗАПАВЕТНЫЯ ЦЫТАТЫ Ў ПРАДМОВАХ ФРАНЦЫСКА СКАРЫНЫ ДА ПЯЦІКНІЖЖА МАІСЕЯ

Цытацыя ў прадмовах Францыска Скарыны ў беларускім літаратуразнаўстве вывучана недастаткова, нягледзячы на тое, што даследаванні ў гэтым накірунку даюць багаты матэрыял для аналізу. Пры вывучэнні прадмоў Францыска Скарыны да Пяцікніжжа Маісея, якое было выдадзена ў 1519 г. у Празе і ўяўляе сабой цэласную частку Бібліі, асобную цікавасць выклікаюць новазапаветныя цытаты.

Пры разглядзе цытат расійская даследчыца Е. Б. Рагачэўская выдзяляе наступныя моманты, якія неабходныя для характарыстыкі цытаты: 1) свядомае разуменне цытаты як «чужога» тэксту ў «сваім» аўтарам і рэцыпіентам; 2) дакладнасць / недакладнасць цытаты; 3) змяненне семантыкі тэксту, які цытуюць; 4) функцыі цытаты; 5) месца цытаты ў радзе семіятычных адзінак. Далей Е. Б. Рагачэўская прапануе: «паколькі агульнапрынятай дэфініцыі цытаты не існуе, карыстацца лаканічным рабочым азначэннем – «чужы тэкст у сваім» [Рагачевская 1989: 16]. Зыходзячы з такога азначэння і прымаючы неабходнасць свядомага разумення цытаты як «чужога» тэксту ў «сваім» аўтарам і рэцыпіентам, мы можам трактаваць паняцце цытаты шырэй, што і неабходна зрабіць у дачыненні да прадмоў Францыска Скарыны. Расійскі даследчык Ф. Н. Двіняцін у якасці асноўных структурных характарыстык біблейскай цытаты разглядае: 1) маркіраванасць; 2) крыніца; 3) аб'ём; 4) матываванасць у традыцыі; 5) выключнасць; 6) кампазіцыйныя асаблівасці ўключэння цытаты ў тэкст; 7) уласна стылістычныя асаблівасці ўзаемадзеяння цытаты і кантэксту. Далей Ф. Н. Двіняцін гаворыць аб вылучэнні трох функцыянальных тыпаў біблейскай цытаты (дакладнай, аб трох функцыянальных тыпах выкарыстання біблейскага тэксту, бо «толькі адзін з іх можа быць прызнаны цытаваннем у поўным сэнсе»): 1) выключна цытата (двойчы цытата); 2) сюжэтастваральны пераказ; 3) немаркіраваная цытата. Ф. Н. Двіняцін заўважае, што некаторыя цытаты не ўкладаюцца ў гэту класіфікацыю [Двіняцін 1996: 83–85; Двіняцін 1995: 8–9].

Улічваючы папярэдня працы, мы распрацавалі класіфікацыю цытат, якую выкарыстоўваем пры аналізе прадмоў Францыска Скарыны да Пяцікніжжа Маісея. Вылучэнне відаў цытат адбываецца па наступных крытэрыях: дакладнасць / недакладнасць, поўнасць / няпоўнасць, улічваецца сінтаксічны ўзровень цытаты, указанне месца цытаты і выраз, сюжэт ці вобраз выкарыстоўвае аўтар.

Пры аналізе былі вылучаны новазапаветныя цытаты наступных відаў: 1) дакладная цытата з указаннем крыніцы («Яко сам ко апостолам рече, Аминь глаголю вам яко вы шедшеі по мне в паки бытие, егда сядеть сынъ человеческий на престоле славы свося, сядете и вы на дванадесети престолех судящее обемонадесетема коленом Израилевым») (На палях глоса: «Мат.19

зач.79») [Біблія: Факсімільнае ўзнаўл. 1990: 608]; 2) дакладная цытата без указання крыніцы («Сее было явлено духомъ Святым, еще убо не явился был путь к небеси, донеже первый Храмъ имаше стоание. Он же былъ есть знамя нинейшего времени в нем убо дарове и жертвы приношахуся немогуще совести совершити служащих под закономъ. Точию приводяше к тому, дабы люде пили были чистыхъ по кармовъ и пития и различныхъ обмаваніей сосудов и оправданіей плотей. Даже до времена Новаго закону, он же ко болшей чистоте душой людей приводить.» [Біблія: Факсімільнае ўзнаўл. 1990: 351–352]); 3) сінтаксічная канструкцыя, лабудаваная на аснове Біблейскіх слоў і выразаў з адной сюжэтай канстантай («Постъ Моисеевъ **четырдесят дней и чтырдесят ношей** на горе Синай, **Постъ Христовъ** знаменоваль») (На палях глоса: «Маф 4») [Біблія: Факсімільнае ўзнаўл. 1990: 200]).

Новазапаветныя цытаты, як правіла, сустракаюцца ў той частцы прадмоў, дзе Францыск Скарына тлумачыць духоўны змест кнігі, пэўныя сімвалы, паказвае як Новы Запавет прадвызначаецца ў Старым Запавесе, прыводзіць Біблейскія цытаты і каментары, дае цытаты з іншых аўтараў. Паводле класіфікацыі Ф. Н. Двіняціна, частка новазапаветных цытат у прадмовах Францыска Скарыны да Пяцікніжжа Маісея адносіцца да сюжэтастваральнага пераказу, частка – да выключна цытат, а таксама заўважаны прыклад немаркіраванай цытаты. Францыск Скарына прыводзіць у якасці цытаты адзін, два і больш біблейскіх вершаў, часам біблейскі верш выкарыстоўваецца не цалкам, часам адзін біблейскі верш разрываецца на дзве часткі і гэтыя часткі ўжываюцца як асобныя цытаты. Цытаты, якія адносяцца да сюжэтастваральнага пераказу, ужываюцца для канстатацыі паралеляў паміж Старым і Новым Запаветам, а выключна цытаты – для пацвярджэння думкі і доказу слушнасці такіх паралеляў. Заўважаны выпадкі, калі Францыск Скарына цытуе старазапаветныя вершы, якія ў якасці цытат (часткова апрацаваных) увайшлі ў Новы Запавет, але ўслед за Францыскам Скарынам такія цытаты варта вызначаць як старазапаветныя. Функцыі біблейскіх цытат у прадмовах Францыска Скарыны да Пяцікніжжа Маісея наступныя: аўтарытарная, арнаментальная, субстытуыўная, стылеўтваральная, тэкстастваральная, ілюстратыўная і функцыя адсылкі да пэўнага месца.

Вялікая колькасць дакладных цытат з Новага Запавету (31 цытата, з іх 14 – з Евангелляў, якія не былі выдадзены Францыскам Скарынам) навяла на думку, што пры падрыхтоўцы да друку Пяцікніжжа Маісея Францыск Скарына, магчыма, меў гатовы поўны пераклад Бібліі. На гэта ўскосна ўказваюць і іншыя фактары: прадмова да ўсёй Бібліі, змешчаная перад Пяцікніжжам, рукапісныя спісы прадмоў і перакладаў, спасылкі Францыска Скарыны на розныя кнігі Бібліі ў сваіх прадмовах, «лішні» час у жыцці і дзейнасці Скарыны, які мог быць выкарыстаны для перакладу ўсіх кніг Бібліі, шматлікія глосы, якія адсылаюць да іншых (у тым ліку не выдадзеных Скарынай) кніг Бібліі. Дарэчы, Францыск Скарына ў прадмовах да Пяцікніжжа Маісея ставіць глосы да трох Евангелляў (ад Іаана, ад Матфея, ад Лукі), а ў тэксе Пяцікніжжа прысутнічаюць глосы, якія адсылаюць і да Евангелля ад Марка. Акрамя таго, Францыск Скарына выкарыстоўвае (і пазначае ў глосах)

дакладныя цытаты з Дзеянняў Апосталаў, Пасланняў Апостала Паўла (1 Кар., Яўр., Рым., 1 Цім., Гал.) і Першага саборнага пасланьня Апостала Пятра. Для пацвярджэння наяўнасці поўнага перакладу Бібліі, здзейсненага Францыскам Скарынай, было зроблена параўнанне новазапаветных цытат з прадмоў Францыска Скарыны да Пяцікніжжа Маісея і адпаведных цытат з «Апостала», выдадзенага Скарынай у 1525 годзе. Звернем увагу на некаторыя прыклады:

Прадмова да Другога Закону // Вторый Закон. Прага, 1519.	Апостол. Вільня, 1525.	Месца цытаты
Народу же веровавшему бе сердце единому и душа единая и имяние единое, никто же что от имения своего глаголаше свое быти но бяху имь вся обща	Народу же веровавшему бе сердце единое, и душа единая, и ни единъ же что от имения своего, поведаше свое бытии но бяху имь вся обща	Дзеян.4:32
Божий убо слуга есть к доброму твоему. Естьли же зле чиниши бойся, не без ума бо мечь носить	Божий убо слуга ест тебе и доброму. Пак ли же зло твориши, бойся. не дармо убо мечь носит Божий слуга ест	Рым.13:4
воздадите жъ всемъ долги, ему же урокъ урокъ, ему же дань дань, ему же страхъ страхъ, ему же честь честь	Воздадите ж всем долги ему же урокъ урокъ ему же дань, дань ему же страхъ страхъ ему же честь, честь	Рым.13:7
Прадмова да Кнігі Зыход // Книга Исход. Прага, 1519.	Апостол. Вільня, 1525.	Месца цытаты
Немощная убо закону о нем же немоществоваше плотию Богъ своего сына послав въ подобие плоти греха, иснего учинивъ жертву за грехъ осудилъ грехъ плотию его, да оправдание закона скончается в насъ, иже не по плоти ходимо но по духу. Сущий убо живи по плоти плотская мудръствуют А иже по духу духовная Мудрость убо плотская есть смерть А мудрость духовная животь	Понеже еже бе немощно закону, и в чемъ изысмагаше для плотскихъ своихъ оправданіемъ Богъ своего сына пославъ во подобіи плоти греха, и принесе жертву о гресе осуди грехъ плотию его да оправдание закона скончается в насъ, иже не по плоти ходимо, но по духу. Сущіе бо по плоти плотская мудръствуютъ, а иже по духу духовная мудрость убо плотская есть смерть, а мудрость духовная животь, и миръ	Рым.8:3–8:6

Параўнанне не пацвердзіла вышэйназваную версію і паказала, што цытаты ў рознай ступені адрозніваюцца. Выяўлена неаднолькавае выкарыстанне часціц, злучнікаў, канчаткаў слоў, ужыванне сінонімаў, перастаноўка слоў, змена сінтаксічнай канструкцыі, скарачэнне і пашырэнне біблейскага верша. Аднак сустрэкаюцца цытаты, у якіх такія змены нязначныя або амаль адсутнічаюць, але гэта можна звязаць са зместам самой цытаты (г. зн. яе цяжка перакласці іншым спосабам). Такі вынік параўнання дазваляе зрабіць вывад аб тым, што што тэкст біблейскіх кніг з «Апостала», выдадзенага Францыскам Скарынай, не быў крыніцай для цытат у прадмовах Францыска Скарыны да Пяцікніжжа Маісея. Францыск Скарына не меў гатовага перакладу ўсіх кніг Бібліі і альбо перакладаў тэксты (цытаты) нанова, альбо перапрацоўваў тэкст (цытаты) перакладаў. Вынікі праведзенага аналізу

выступаюць на карысьць версіі, згодна з якой Францыск Скарына выдаваў кнігі Бібліі па меры выканання перакладаў, а цытацыя і шматлікія спасылкі маглі быць узяты з іншых крыніц, у тым ліку талкаванняў, прадмоў да іншых выданняў Бібліі і г. д.

Прадстаўленае даследаванне з'яўляецца першым крокам у вывучэнні дадзенай праблемы, якая патрабуе далейшага аналізу.

Апостол. Вільня, 1525.

Біблія: Кнігі Святага Пісання Ветхаго и Нового Завета: в синодальном переводе с комментариями и приложениями. М., 2006.

Біблія: Факсімільнае ўзнаўленне Бібліі, выдадзенай Ф. Скарынаю ў 1517–1519 гадах: у 3 тамах. Т. 1. Мн., 1990.

Давінятын, Ф. Н. Лингвоэтимологический анализ торжественных слов св. Кирилла Туровского: Автореф. дис... канд. фил. наук. СПб., 1996.

Давінятын, Ф. Н. Традиционный текст в Торжественных словах св. Кирилла Туровского. Библийская цитата // Герменевтика древнерусской литературы. Сб. 8. М., 1995. С. 81–101.

Немировский, Е. Л. Франциск Скорина: Жизнь и деятельность белорусского просветителя. Мн., 1990.

Рогачевская, Е. Б. О некоторых особенностях средневековой цитации (на материале ораторской прозы Кирилла Туровского) // Филологические науки. 1989. №3. – С. 16–20.

А. А. Албут (Мінск)

ПРЭЗЕНТАЦЫЯ АСОБЫ АДРАСАТА Ў ПРЫВАТНЫМ ЛІСТАВАННІ Я. КОЛАСА (на матэрыяле лістоў да жонкі)

Значнасць рэфлексіі (спробы зразумець ход думак іншай асобы шляхам разважання за яе) як віду ўспрымання чалавека чалавекам (сацыяльнай перцепцыі) відавочна ў схемах, прапанаваных «для абазначэння *фактычнай* колькасці ўдзельнікаў працэсу камунікацыі паміж двума *рэальна* ўзаемадзейнымі партнёрамі» [Данилин 1977: 119], дзе адным з кампанентаў з'яўляецца «Асоба А ва ўспрыняцці асобай В» (Хол прапанаваў шасцікампанентную схему: «Асоба А, якая яна ёсць у сапраўднасці»; «Асоба А, якой яна ўсведамляе сябе»; «Асоба А ва ўспрыняцці асобай В», плюс тая ж пазіцыя адносна асобы В. Ньюком “дадаў” да кожнага рэальнага ўдзельніка зносін яшчэ па адной існасці – «Асоба А (В), як яна ўяўляе ўспрыманне сябе асобай В (А)» [Данилин 1977: 119]). Лінгвістычным праяўленнем гэтай асаблівасці зносін пры аналізе такога віду камунікацыі, як ліставанне, з'яўляюцца адпаведныя маўленчыя фрагменты, сутнасць якіх у прэзентацыі асобы адрасата праз прызму яе ўспрымання адрасантам. Фактар адрасата надзвычай істотны асбаліва ў прыватным рэгістры зносін. Некананічнасць маўленчай сітуацыі ліставання (Паводле наступных крытэрыяў: прастора камунікантаў не супадае, час выказвання (моўцы) нятоесны часу ўспрыняцця (адрасата) [Падучева 1997: 480–481]) вымагае пошуку спосабаў «кампенсацыі» неідэальных акалічнасцяў зносін, адным з якіх бачыцца разнастайная